

“ORIXE”-REN JAIOTZAKO MENDEURRENEAN

Uitzi-n (Nafarroa), 1988-XI-27

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

- Juan Kruz Martirena, Uitziko alkate jaun agurgarria.
- Juan Jose Ekisoain, Nafarroako Gobernuaren Euskara zerbitzuko Zuzendaria.
- Mari Karmen Garmendia, Eusko Jaurlaritzaren hizkuntz politikarako Idazkari nagusia.
- Imanol Murua, Gipuzkoako Diputadu Nagusia.

Euskaltzainkideak

Uitziarrak, eta Uitzira Orixeren oroitzapenezko ospakizunera etorri zireten guztiok.

Egun on:

Lehenik eta hasteko, eskerrak zuri, alkate jaun horri, eta eskerrak Uitziko herriari Euskaltzaindiari egin diozuen harrera ezin hobeagatik. Atzo eta gaur Uitzin dago Euskaltzaindia zenbait lan eta ekintza egiten: Lexikologi Erizpideak finkatzeko taldearen X. Jardunaldiak, Euskaltzaindiaren hileroko batzarrea, eta gaur, bereziki, Orixeren omenez antolatu duen batzarre ageri hau.

Bai. Hau izan da batez ere Euskaltzaindia Uitzira etortzearen arrazoia, aurten betetzen baitira ehun urte Nikolas Ormaetxea jauna (izen ordez “Orixe”) sortu zela. Ez zen hemen sortu, Gipuzkoako Orixan baizik, baina lehen haurtzarotik eta Xabier-era ikasketak egitera joan arte, hemen bizi izan zen, hemengo ohitura, mintzamolde eta bizikeraz bat eginik. Berberak *Kiton arrebarekin* izeneko liburuan esango digu artzai-kondo ibili zela hemen.

Eta ez da inor ez dakienik *Euskaldunak* bere poema handiaren kokalekutat Orixek herri hau hautatu zuela. Horiek hola, betiko gelditu

dira Uitziri eta Orixe elkartuak. *Kiton arrebarekin* izeneko liburu horretan Uitziri buruzko oroigarri asko gogoratzen ditu. Adibidez, eta bat aipatzeagatik, esango dizu hemen ikasi zuela Arrizurrietaren euskarazko kristau dotrina, etab.

* * *

Euskaltzaindia —hots, euskararen Akademia—, mendeurrenak ospatzeko asmoz eta euskararekin zer-ikusi duten gertaldiak gogoratzeagatik, herrietara joan ohi da eta beroietan jende-aurreko batzarre ageriak antolatatu ohi ditu. Nafarroan, esate baterako, ni euskaltzainburu izan naizen denboran, Iruñean egindako batzarreak kontuan sartu gabe, honako herri hauek bisitatu izan ditu: Altsatsu, Arizkun, Auritz, Bera, Elizondo, Lakuntza, Leitza, Lekunberri, Luzaide, Urdazubi... eta beldur naiz ez ote ditudan batzuk aipatu gabe uzten.

Zergatik egiten ote ditu, ordea, Euskaltzaindiak joan-etorri hauek euskal herrietan barna? Turismo egiteagatik? Ez, noski. Hori ulertzeko, jakin behar da zer den Euskaltzaindia eta zertarako den. Euskaltzaindia euskararen Akademia da, esan nahi baita, euskararen arta eta kargu hartzeko jarririk den batasuna. Gure inguruan diren hizkuntza handiek, bai gaztelaniak eta bai frantsesak, badute zeinek bere Akademia, hizkuntza hauei dagozkien gauzez arta hartzeko jarriak. Hizkuntza horiei buruz arau gidariak emateko aukortatez hornituak dauden erakundeak, alegia.

Euskara, horien aldean, hizkuntza nimiñoa da, eta gainera, guztia beharrean dagoena; baina gurea da. Beraz, arrazoi gehiagorekin behar du izan nork zaindu eta artamendatu. Eta, hain zuzen, horretarako sortu zen Euskaltzaindia, euskararen Akademia. 1918an sortua da. Eta nork sortua? Euskal Herriko agintariek, hau da, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako Diputazioek. Beraz, herriko agintariengandik du erakunde honek, bai eskubidea, bai aukortatea eta bai mandatua ere, hizkuntza honen arta izan dezan. Baita Erregeren oso-osoko onespena ere badu, 1976an emana.

Beraz, erakunde bat da Euskaltzaindia, instituzio bat, alegia, propio eta berriaz euskara artamendatu eta euskarari buruz arau gidariak emateko jarria. Eta lan horretan ari da. Hizkuntza honen Ortografia, Gramatika eta Hiztegia finkatzen, alegia.

Bazterrerat utziak edo abandonatuak egon diren hizkuntzak —eta hori da euskararen kasua— gaurko mundu korapilatsu honen mintzagaiak taxuz adierazteko, birmoldaketa bat jasan beharrean egoiten dira, eta hori da Euskaltzaindiak euskara batua eginez erdietsi nahi duen xedea: euskara egokitu, gai bihurtu, trebatu eta trenpatu, idatzizko zereginetan batez ere, gaurko kultura eta zibilizazioko mundu hori adierazteko. Baina hori egiten duen bitartean, Euskaltzaindiak nahi du, baita ere, tradizioz heldu

zaizkigun literatur euskalkiak atxiki eta landu, baldintza batzuekin, ordea: hizkuntzaren ortografia orokorra eta oinarrizko egitura errespetatzekotan. Batuaren eta euskalkien artean Euskaltzaindiak ez du, bada, borrokarik nahi eta ezta etenik sortu ere etxeko eta familiako eta eskolako euskararen artean. Tokia da bai bata eta bai bestearentzat, esandako baldinkizun horiek gordetzen badira, behintzat.

Euskarak, guztiok dakigunez, eremu handiak galdu ditu, batez ere Nafarroan, azken mendeotan. Zer dela eta, gertatu da galera hori? Oker egoteko beldur handirik gabe esan daiteke hauxe izan dela zergatikoa edo arrazoia —besteak beste—: euskaldunaren beraren begitan euskarak ez zuela prestijiorik, eskolan gure mintzairak ez zuela sarrerarik, administrazioan ere ez, duintasun-maila zerbait zuten arazoetarik baztertua zela. Tresna ezteusa zen, eta orduan ez da harritzekoa herriak berak gaitzetsi baldin badu. Askotan euskararen ikusi izan du euskaldunak bere zoritxar guztien erroa.

Orain bada, gauzen egoera hau iraultzen eta atzekoz aurrera jartzen ez den bitartean, ez dugu euskara bere ahulezia eta jausialditik aterako. Euskaltzaindia herrietara agertzen baldin bada eta honelako festak antolatzen baldin baditu, horrexegatik da batipat: herriak berak euskararen balioa ikus eta ikas dezan, bere mintzairaren estimua eta amodioa hartzen ikas dezan. Herriaren atxikimendu hau gabe ez dugu euskara salbatuko XX. mendeko kenka larri honetan.

Erdaraz ere ikasi beharra dagoela? Bai, eta ez dugu hori ukatzen. Batak ez du betea kentzen ordea. Eta bego hau garbi: Euskaltzaindiak euskararen aldeko obra hau burutu nahi du politika, hots, alderdien politika, alde batera utzirik. Hizkuntza herri osoaren ondarea da eta ez dugu nahi ezin hautsizko lokarritz aukera politiko jakin batzuei lotua ager dadin. Horrekin jende asko euskaragana erakarri beharrean, hastandu egiten baita, hoztu eta etsaitu. Gizarte pluralista batean hizkuntzak behar du ororena izan eta alderdien gainerik egon.

* * *

Orixeren eguna dugu gaur. Nortasun handiko gizona izan zen, zalantza gabe, lekuko aparta. XX. mende honetan mugarri antzo ageri zaigu Orixe. Badakigu gaurko ospakizuna baino gehiago merezi duela eta izango ere duela. Hor dabilta berari buruz mahai inguruak, hitzaldiak eta liburuak prestatzen. Itzultzaile miraritsua, olerkari, poema egile, prosista. Ia euskalki guztiak menderatu eta erabili izan zituen. Ez da erraza Orixe eskola jakin batean sailkatzea, zeren pixka bat bere bidetik ibili baitzen beti. Fededun handia, bestalde. Hori egiaztatzeko, ez dago bere lanetan fedeari eskaini dion tokia ikusi besterik.

Euskaltzaindiak, sortu berri hartan, 1919an, euskaltzain urgazle izendatu zuen Orixe, eta badakigu lehenbiziko euskaltzainburuari, Azkueri, Euskaltzaindiko lanetan laguntzen ziola Bilbon. Urte asko geroago, Ameriketatik etorri zenean, euskaltzain oso izendatua izan zen, eta, hain zuzen, Leitzan, 1957. urtean, egin zuen bere sarrera-hitzaldia. Baina ez dut bere obraren itsaso neurgian sartzeko ez asmorik eta ez astirik ere. Baditugu gaur hemen hiru hizlari —Altuna, Aranalde eta Lekuona— Orixeren pertsona eta obrari buruz mintzatuko zaizkigunak. Beste gabe, beroiei pasatzen diet hitza.